

נטילת שכר עבור עריכת חופה

(תגובה נוספת למאמרו של הרב מאיר נהוראי)

א. נטילת שכר עבור מצוות

נאמר במשנה (בכורות ד, ו):

הנוטל שכרו לדון - דיניו בטילים, להעיד - עדותיו בטילין, להזות ולקדש - מימיו מי מערה, אפרו אפר מקלה.

ובגמרא שם (כט, א):

מנהני מילי? אמר רב יהודה אמר רב: דאמר קרא "ראה לימדתי אתכם וגו'" - מה אני בחינים,

אף אתם בחינים.

עולה מן הגמרא שאסור לקבל שכר עבור עשיית מצוה למען אחרים, והדוגמאות לכך הן: עשיית דין, עדות, הזיית מי חטאת וקידוש מי חטאת¹.

מקור נוסף נמצא במסכת אבות (ד, ה):

רבי צדוק אומר: אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם. וכך היה הלל אומר: ודישתמש בתגא - חלף. הא למדת, כל הנהנה מדברי תורה - נוטל חייו מן העולם.

ב. דיניו בטלים - מן התורה או מדרבנן?

נאמר בספר יראים (סי' קכח):

"שוחד לא תיקח" - את ה' א-להיך תירא ותקיים אשר ציווה בפרשה שופטים ושוטרים, וכתוב "לא תיקח שוחד" - לשופטים הזהיר רחמנא. ותניא...: "שוחד לא תיקח" - מה תלמוד לומר? אם ללמד שלא לזכות את החייב ולחייב את הזכאי - הרי כבר נאמר 'לא תטה משפט'. אלא אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב."

בפשטות משמע מדברי היראים שהנוטל שכר - דיניו בטלים **מן התורה**. וכך משמע מדברי הרמב"ן (הלי' בכורות פרק ד, דף לו, א):

ובטילותא בעלמא הוא דמיבטל דינא משום דשקל ביה אגרא, ורחמנא אמר בחינים. הלכך כי קים לן דלא שקל כלום בהאי דינא - דיניה דינא ועדותו עדות.

לעומת זאת כותב הריטב"א (קידושין נח, ב): "דקנסוה רבנן משום דעבר על 'מה אני בחינים'". ומשמע מדבריו שאמנם הנוטל שכר עובר על איסור תורה, אולם זה שדיניו בטלים הוא קנס **מדרבנן**. וכך משמע מדברי התוספות (קידושין נח, ב ד"ה מימיו).

1. שתי סוגיות נוספות נמצאות בש"ס בנושא. האחת בנדריים (לו, ב), העוסקת במודר הנאה מחבירו, האם יכול ללמוד תורה, ושם מובאת הדרשה של "מה אני בחינים", והיתרים נוספים. סוגיא נוספת נמצאת בכתובות (קה, א), והיא עוסקת בנטילת שכר עבור דין.

ג. גדר המצוה שאסור ליטול עליה שכר

נאמר בהמשך הסוגיא בבכורות:

"להזות ולקדש - מימיו מי מערה, אפרו אפר מקלה". ורמינהו: המקדש [אשה] במי חטאת, באפר חטאת - הרי זו מקודשת! אמר אביי: לא קשיא, כאן - בשכר הבאה ומילוי, כאן - בשכר הזאה וקידוש.

עולה מדברי אביי שכשמדובר בשכר הבאה ומילוי של מי חטאת - שאלו פעולות צדדיות הקשורות למצוה - מותר לקבל שכר על כך.

את ההיתר הזה מרחיב הריטב"א (קידושין שם):

וכל שכן שכר טבחים ובדקים שהוא מותר, דהנהו פועלים נינהו; **ולאו שכר הוראה הוא אלא שכר פעולה**. ועדיף משכר הבאה ומילוי דשרי...

והוא הדין בעדות ודין כל כי האי גוונא, כגון שכר הליכה ושכר כתיבה וכיוצא בהן. ומתניתין דבכורות - בשכר הזאה וקידוש דהוי שכר הוראה ומצוה, ואסרי.

עולה מדברי הריטב"א שגם במצוה ממש, כמו עדות ודין, כשמדובר על שכר הליכה ושכר כתיבה - מותר לקבל, כיוון שאינם מגוף המצוה.

ד. הדין בסידור קידושין

במקורות שהבאנו מדובר על דין, עדות, לימוד תורה, הזאה וקידוש מי חטאת. מתוך כך יש לשאול: מה הדין בסידור קידושין, גט או חליצה, שלא ברור שיש צורך בימסדר' למצוות אלו אלא שכך נהגו?²

הגרב"צ עוזיאל (שו"ת משפטי עוזיאל ח"ד, חו"מ סי' טו) מגדיר מה הן המצוות שקיים לגביהם איסור של נטילת שכר:

נראה לענ"ד לומר בנימוקה של הלכה זו, שמקרא ד"ראה למדתי אתכם" הוא בנין אב לכל מצוות התורה שהן דומות ללימוד והוראה, זאת אומרת: כל מצוה שהטילה התורה על איש מישאל לעשותה לתועלת אחרים - כגון תלמוד תורה או הוראת אסור והיתר - אינן נעשות אלא בחינם, לשמה של המצוה. וכן מצוות הדיון והעדות, שהם מכוונות להציל עשוק וגזול מידי גזול ולהעמיד העולם על יסודות משפט צדק ודין אמת. ודומה לזה קידוש והזאת מי חטאת, לטהר הטמא מטומאתו. וכל מצוות שמעין זה - אינן נעשות אלא בחינם, ואם עשאו בשכר - אינו נקרא דין ולא עד; שהרי מה שאנו חייבים לשמוע להוראת החכם או לפסקי הדין של הדיינים הוא ממצוות התורה, "על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה", והוא הדין לעדות, מה שאנו דנים על פי שניים עדים הוא מגזירת הכתוב, שנאמר: "על פי שנים

2. לגבי הצורך בבית דין לצורך סידור גט וחליצה נחלקו הדעות. עיי' נודע ביהודה, מהד"ת, אה"ע סי' קיד. לגבי הצורך במסדר קידושין עיי' שו"ת שבות יעקב, ח"ג סי' קכא, הסובר שבדברי הגמרא בקידושין (ו, א) "כל שאינו יודע בטיב גיטין וקידושין לא יהיה לו עסק עמהן" - הכוונה היא לסידור קידושין שחייב להיעשות על ידי מסדר קידושין היודע את ההלכות על בוריין. בתשובה הנ"ל מובאת דעה חולקת ולפיה הכוונה רק לסידור גט, ומדובר בגמרא על קידושין שניים אחרי גירושין; אבל בקידושין ראשונים אין צורך בכך, וה"שבות יעקב" חולק על דעה זו. גם הדעה השנייה מודה שעל פי המנהג בקהילות ישראל אין ניתן לבצע את הקידושין ללא מסדר קידושין מוסמך הבקי בטיב קידושין.

עדים יקום דבר".... וכל מי שנוטל שכר להעיד ואינו מקיים מצוות התורה ד"אם לא יגיד ונשא עוונו" - מוציא עצמו מכלל עד או דיין, ודינו ועדותו בטלה; שאין דיין או עד שנוטל שכר מכלל הדיינים או העדים שציוותה התורה לשמוע פסק דינם או לחתוך הדין על פיהם... ולגבי סידור הגט כותב ר' עובדיה מברטנורא (בכורות ד, ו):

וברבני אשכנזי ראיתי שערוריה בדבר זה, שלא ייבש הרב הנסמך ראש ישיבה ליטול עשרה זהובים כדי להיות חצי שעה על כתיבת ונתינת גט אחד, והעדים החותמים על הגט - שני זהובים או זהוב לכל הפחות לכל אחד. ואין זה הרב בעיני אלא גזלן ואנס, לפי שהוא יודע שאין נותנים בעירו גט שלא ברשותו, ונותן הגט, בעל כורחו צריך שיתן לו כל חפצו. וחושש אני לגט זה שהוא פסול...

הרע"ב מרחיב את דין המשנה לגבי "הנוטל שכר לדון" גם לנתינת גט, ולא בגלל החובה ההלכתית לתת גט אלא בגלל ש"אין נותנים בעירו גט שלא ברשותו", ומשתמש במילים חריפות ביותר: "גזלן ואנס".

בשו"ת מהר"ם פדובה (סי' מ) מובאים דברי 'תרומת הדשן':

עוד ראיתי לצרף אל דברי של מעלה הא דמצאתי בכתבי מהר"א שחיבר גם כן תרומת הדשן שכתב בכתביו (סי' קכח) וז"ל: "ואי משום דיש פיקוח פרנסה בדבר מחמת הפרס שתיפול לכיס המנהיגים מגיטין וחליצה והשבעת נשים ושכר ברכת אירוסין ונישואין וכה"ג - כמה טצדקי על קיבול פרס זה אנו בושים, ובטורח למצוא היתר לרובן, והאיך נחזיק אותו כולי האי להחשיבו פרנסה ומחיה לבלתי ישיג אחר בהם? עכ"ל.

וככה נאמר גם בנדון דידן: איך נחזיק בו כולי האי לסמוך על ההיתר אשר נמצא בדוחק גדול לתבוע אף מה שעשה לשעבר ולא הוקצב לו שכר עליו, ואולי יאמר לתבוע רק כדי ביטולו, אף כי אין נראה ככה מלשון מעלתך שכתבת שישומו עבודתו מכל מקום. לעומת זאת, ה'ינודע ביהודה' מתיר לקבל שכר עבור סידור גט. הוא חולק על הרע"ב בעקבות דברי הרמ"א, ואלו דבריו (מהד"ת אה"ע סי' קיד):

גט, אף דצריך שלושה והוא דין - היינו נתינת הגט מיד הבעל ליד האשה; אבל סידור הגט והנהגותיו יכול להיות מפי מלמד, יהיה מי שיהיה, ובגמר הדבר כאשר הכל נגמר ורק חסר הנתינה מידו לידה - אז צריך בית דין. וא"כ על סידור הדברים יכול לקבל שכר, ואין שכר קבלתו על ראותו הנתינה אלא על התעסקו בסידורו. וזהו שכתב רמ"א (בסדר הגט סעי' ד) שסידור הגט אינו דין אלא לימוד בעלמא, וא"כ על הברטנורא שפיר חולק רמ"א.

דברי הרע"ב מובאים להלכה על ידי מרן המחבר (שו"ע אה"ע, סדר הגט סעי' ד). אולם הרמ"א שם חולק עליו וכותב:

ולא נהגו כמותו. גם טעמו אינו כלום, כי הוא מדמה דבר זה למה שאמרו "הנוטל שכר לדון דינו בטליו"; ואינו ראיה, כי סידור הגט אינו דין, אלא לימוד בעלמא. הרמ"א מתייחס גם לנטילת שכר עבור עריכת חופה וקידושין גם בהגהותיו לשו"ע יו"ד (רמה, כב): אם בא חכם אכסנאי לעיר - אין לו לקפח שכר הרב הדר שם לעשות חופות וקידושין וליטול השכר הבא מהם, הואיל והוא פרס הרב הדר שם; אבל מותר לעשות החופה ולתת השכר לרב הקבוע.

ומשמע מדברי הרמ"א שמותר ליטול שכר עבור עריכת חופה.

היתה אפשרות להסביר שהרמ"א ביו"ד מדבר במקרה שבו השכר הוא חלק משכרו הקבוע של הרב. אבל לאור דברי הרמ"א בסדר הגט, נראה שלדעתו סידור גט שווה לסידור חופה וקידושין,

ומותר מעיקר הדין ליטול שכר עבור זה.

הרדב"ז (ח"ב ס"י תרכב) משבח את דברי הרע"ב, ומתיר לקבל שכר רק במקרים מוגדרים. וכך הוא כותב:

...אף על פי כן ראיתי שהיה יותר מכדי בטלה, וסמכתי על שני טעמים: (א) כי כתיבת הכתובה והגט צריך אומנות, והסופר נוטל חלק גדול, והשאר לעדים, והוא קרוב לשכר בטלה. (ב) ותו, דעל מנת כן קבלום עליהם הציבור כיון שהם פנויים תמיד ומוכנים לזה; ואם לא יהיה על דרך זה, אסור לקחת יותר מכדי שכר בטלה, לא דיין ולא רב ולא עדים... וז"ל רבינו עובדיה.

ומה נעמו דבריו.

בשו"ת חתם סופר (ח"ב ס"י רל) מוכח שקיים איסור עקרוני לקבל שכר על עריכת חופה וקידושין, אלא אם כן זה חלק מפרנסתו הקבועה של הרב:

ומי"ש מהרי"א על שכר זה אנו בושים, כמו שהעתיק השי"ך - היינו כנ"ל, שהיה הרב יושב בעירו ולא רצה ליתן קידושין וגיטין עד ששילמו לו כך וכך, ובוודאי על זה אנו בושים, כי הוא מחויב לעשות בחינם והם מצווים לעשות לו מלאכתו. ואפילו אם הם עוברים עליו הדרך ואינם עושים מלאכתו - מכל מקום הוא לא יעבור אורחות צדיקים ליטול פרס מעשיית מצוה ומלימוד תורה והלכות גיטין וקידושין וכדו'... אבל לאחר ששכרוהו הקהל כפועל והביאוהו ממקומו לכאן והראו לו מקום לפרנסתו מגיטין וקידושין - אם כן הוא אינו נוטל פרס שלא כדין כלל. אולי הקהילות פעלו אוון שהטילו פרנסת הרב על אלו היחידים; אבל הוא אינו נוטל פרס מקידושין וגיטין כלל, אלא שזה הוא שכרו על עיקור ישיבתו בכאן, והראו לו מקום לגבות מבעלי חתנות וכדו'; ואין בושה כאן על נטילת פרס זה אם יטלנו בדרך כבוד. וכל המקפחו גוזל וחומס...

עולה מדברי החתם סופר שמוותר לקבל שכר עבור סידור קידושין אם שכר זה הוא במסגרת עבודתו של הרב, ואסור לגזול את שכרו של הרב, אף שהוא אומר ש"אולי הקהילות פעלו אוון שהטילו פרנסת הרב על אלו היחידים".

גם בדברי הנצי"ב (שו"ת משיב דבר ח"ב ס"י נא) מוכח שקיים איסור עקרוני לקבל שכר בעבור עריכת חופה, כיוון שזו הוראה, אלא אם כן מדובר בדבר קצוב:

דענין רח"ש הנהוג במדינה שהרבנים מקבלים מנשואי אשה, הוא בשביל סידור קידושין שהוא דבר מצוה; ואסור באמת לקבל שכר על זה, כמו שכר הוראה וסידור גט לדעת הרע"ב ונתינת קבלה לשו"ב שהוא הוראה. והא שנוטלים דבר קצוב הוא כמו שהתירו לאילא לקבל שכר על ראית בכור... אבל אי"כ אינו רשאי אלא בדבר קצוב כמנהג המדינה, ונהי דכל קהילה שתקינה לעצמה ליתן לרבם יותר או אפילו בלא קצבה כי אם לפי ראות עיניו...

ובהמשך דבריו הוא מתיר לקבל שכר עבור דברים הנלווים לעריכת חופה וקידושין:

ענין רח"ש הנהוג אינו עבור סידור קידושין, שהרי אפילו אם הרב אינו מסדר בעצמו ולא בשליחותו מכ"מ מחויב ליתן רח"ש, אלא הוא בשביל שקני החופה והכיפה וגם מקום החופה בחצר בית הכנסת - קנין הקהל המה, וגם השמשים שעוסקים בכבוד הנישואין, הכול שכירי הקהל המה, והמה אינם מרשים את שלהם כי אם לשלם את העובד העיר בכל מילי דמתא דעליה רמיא כך וכך... ואותו זכות שיש להם מסרו להרב שיבקש שכרם והיינו רשיון הנשואין בקהל כפי דעתו, ואין בזה שמץ איסור.

ה. שכר בטלה

נאמר במסכת כתובות (קה, א):

קרנא, אגר בטילא הוה שקיל. ואגר בטילא מי שרי? והתניא: מכוער הדיין שנוטל שכר לדון, אלא שדינו דין; היכי דמי? אילימא אגר דינא, דינו דין? והתניא: הנוטל שכר לדון - דיניו בטיילין! אלא אגר בטילא, וקתני: מכוער הדיין! - הני מילי בטילא דלא מוכחא קרנא - **בטילא דמוכחא** הוה שקיל, דהוה תהי באמברא דחמרא ויהבי ליה זוזא.

מדברי הגמרא עולה שיש שתי דרגות בקבלת שכר: (1) "שכר בטלה דמוכח", שמוותר לדיין לקבל. (2) שכר בטלה דלא מוכח, שרצוי שלא לקבל - "מכוער הדיין".

"בטלה דמוכח" - לפי דברי הגמרא - פירושה שברור שבזמן שהדיין מקדיש לדין הוא היה יכול להרוויח ממון, כמו קרנא שהיה מריח יין, "ושכר זה היה מצוי לו בכל יום" (רש"י). הרא"ש דן בתשובה (כלל נו, ה) בהגדרת שכר בטלה:

אם הוא בטלה דמוכח - כי הא דרב הונא, כי הוה אתא דינא קמיה, אמר להו: הבו לי גברא דדלי בחריקאי ואדון לכוון דינא. והלשון משמע שהיו באין לפניו בשעה שהיה משקה שדותיו, מדקאמר: "דדלי בחריקאי", פירוש - במקומי, שיהא נכנס להשקות השדה; וכמו קרנא דהוי תהי בחביתא דחמרא, ודבר זה היה מצוי לו תדיר, והוא בטלה דמוכח. אבל לא שיאמר אדם: שמא יזדמן לי רווח בקניית סחורה או סרסרות, בדבר שאינו יודע ומצוי לו. תדע לך שהוא כן, שהרי אסור לדיין ליקח יותר ממה שיתבטל ממלאכתו, דהכי משמע ליה בטלה; דאם היה נוטל יותר מכדי ביטול מלאכתו, היה זה שכר דינא... על כרחיך צריך לומר, דלא מיקרי שכר בטלה אם לא עשוק במלאכה ומתבטל ממנה; ונותן לו כשכר פועל של אותה מלאכה שבטל ממנה. **אבל לא שיאמר אדם: שמא יזדמן לו רווח; ואם יטול שכר על זה - הדין בטל, ונמצא שנוטל ממון מזה ונותן לזה בלא דין, וגזלן הוא.**

וכך פוסק הרמב"ם (הלי' סנהדרין כג, ה):

כל דיין שנוטל שכרו לדון - דיניו בטלים, והוא שלא יהיה שכר הניכר; אבל אם היה עוסק במלאכתו ובאו לפניו שנים לדין ואמר להן תנו לי מי שיעשה תחתי עד שאדון לכם או תנו לי שכר בטלתי - הרי זה מותר, **והוא שיהיה הדבר ניכר שהוא שכר הבטלה בלבד ולא יותר...** וכן בשו"ע (ח"מ ט, ה) מפרט המחבר שהדין הוא רק ב"מלאכה ידועה בשעה שיש לו לדון", כדברי הרא"ש.

הסמ"ע (ס"ק יד) מבדיל בין שני מקרים: אם התנה מראש שהוא מבקש שכר בטלה כיוון שמתבטל ממלאכה, הרי הוא זכאי לקבל את מלוא שכרו. אולם אם לא התנה בפירוש, רשאי לקבל רק את השכר שהיה זכאי לו עבור בטלה גמורה. הט"ז (שם) חולק על הסמ"ע וסובר שכשלא התנה אינו זכאי לקבל שכר כלל³.

על פי זה נראה שנדיר מאד למצוא רב שיוכל להסתמך על היתר "שכר בטלה דמוכח", אם עריכת חופה וקידושין היא בכלל המצוות שאין ליטול עליהן שכר.

על כך יש להוסיף תשובה מבעל היבן איש חי (שו"ת תורה לשמה ס"י שטז) לגבי שכר בטלה בלילה, כיוון שרוב החופות נערכות בלילה:

3. ועיי' בשו"ת יכין ובויעז (ח"א ס"י נח) ובשו"ת מהר"ם פדובה, המגבילים את היתר שכר הבטלה רק למי שיש לו אומנות ידועה ומפורסמת.

ונסתפקנו במלמד אחד ששכרו אותו ללמוד ד' והי' שעות בלילה, אי שרי נמי משום שכר בטלה אפילו שיש לו במה להתפרנס, או דלמא לא הותר שכר בטילה אלא רק ביום... איתא בגמרא דכתובות (דף מו): אף על גב דנערה לא מצי אביה מזבין לה, מסתברא דמעשה ידיה לאביה; דאי לא, אם כן האי דזכי ליה רחמנא לאב לממסרא לחופה, היכי מסר לה, הא קמבטל לה ממעשה ידיה? ופריך רב אחאי: אימא דיהיב לה שכר בטלתה, אי נמי דמסר לה בליליא... - נמצא דהלילות לאו זמן עסק הם, ואין לקבוע בהם שכר בטילה. על כן זה הנשכר בלילה ד' והי' שעות יש לאסור דלאו מוכח שזה הוא שכר בטילה.

ו. שכר שנקבע מראש ושכר מאוחר

בעניין שכר שנקבע מראש כותב התשב"ץ (ח"א סי' קמה):

ועוד אומר הרמב"ן ז"ל, שאפילו שכר המצוה עצמה אינו אסור אלא היכא דלא פסק עמו שכר קודם עשייתה; אבל אם פסק עמו שכר קודם עשייתה - נותן לו שכרו כפי מה שפסק... ולפי זה היה נראה שהרב יכול לפסוק שכר לתלמידיו, ואפילו פסק הרבה - אין מפקיעין אותו ממנו, שהתורה אין לה דמים וכן היה נראה גם כן לענין הדין. אלא שנראה שיש בזה משום כיעור; דמאי שנא מבטלה דלא מוכח? אבל יש בזה מקום עיון, שאף על פי שהדברים נראים שווים - שכר מצוות ושכר לימוד ודין - אף על פי כן אין הדעת מקבלתו.

עולה מדברי התשב"ץ שעל דין אסור ליטול שכר גם אם פסק לפני כן, וזה בגדר של "כיעור", אף שהחילוק בין לימוד לדין אינו ברור דיו לפי דברי הרמב"ן. ואם נאמר שעריכת חופה שווה לעשיית דין, לא יהיה ניתן להסתמך על קביעת השכר מראש.

בשו"ת משיב דבר (ח"ב סי' קח) דן הנצי"ב בדין שקיבל שכר אחרי שגמר את הדין, ומסיק שדיניו אינם בטלים, כיוון שהדין עצמו התבצע ללא שכר, גם אם הייתה פסיקת שכר מוקדמת. יתכן וניתן ליישם תשובה זו גם בנידון דידן לגבי קבלת שכר לאחר עריכת החופה. אולם יש לציין שהנצי"ב מביא בדבריו שחלקו על היתר זה, ואף הוא מודה, שגם אם דיניו אינם בטלים, אין זה אומר שהדבר מותר לכתחילה.

בפתחי תשובה (ח"מ סי' ט ס"ק י) מסיק שלכולי עלמא שכר מאוחר אסור, ובוודאי אם סוכם על כך מראש. רב הידוע כמקבל שכר או שבמקומו נהוג שהרבנים מקבלים שכר - נראה שזה כהתנה מראש.

ז. קבלת שכר קבוע מהציבור

במסכת כתובות (קה, א) נאמר ש"דייני גזרות היו נוטלים את שכרם מתרומת הלשכה". מכאן המקור לכך שרב יכול ליטול שכר קבוע מקופת הציבור, במקרה שהוא מייעד את עיקר זמנו לטובת הציבור. היו מקומות שהתנו עם הרב שחלק משכרו יגיע מעריכת חופה וקידושין - שיקבל שכר מאנשי הקהילה על כך, וראינו לעיל את הסתייגותו של החתם סופר ממצב זה, אף שקיים בזה היתר ברור. היתר זה קיים גם בדברי הרדב"ז והנצי"ב, אלא שברור שבמצב זה השכר צריך להיות קצוב, ולא יתכן שכל רב יקצוב לעצמו את השכר.

התשב"ץ (ח"א סי' קמב, ובמקומות נוספים) מאריך רבות בחובה של קהילה להחזיק את רבניה וחכמיה, וכך הוא כותב בסימן הראשון שבו הוא עוסק בנושא:

לפי שראיתי הרבה בני אדם מגמגמין על מה שנהגו בכל קהילות ישראל בכל הדורות לתת

פרס לחכמיהם, ונתלים בזה במה שכתב בזה הענין הרמב"ם ז"ל בפירושו למסכת אבות (פ"ד מ"ה) - על כן אחקור בזה הענין... אם הדבר הזה רשות או מצוה או חובה או יש שם נדנד עבירה, ואני בטוח בכוחן של ראשונים שנהגו לעצמן היתר בדבר זה שלא אכשל בדבר הלכה ושיתבררו ושיתלבנו הדברים בענין הספק הזה. ואומר כי חובה על כל ישראל לפרנס דרך כבוד לחכמיהם ולדייניהם שתורתם אומנותם כדי שלא יצטרכו להתבטל ממלאכת שמים בשביל מלאכתם.

הרמב"ם לא הביא היתר זה של "דייני גזירות" בהלכות סנהדרין אלא בהלכות שקלים, ומשמע שלדעתו הדין הזה היה מיוחד למקדש ולא נהג במערכת המשפט. לעומתו פסק מרן המחבר (שו"ע חו"מ ט, ג):

נהגו לעשות לבית דין קופה, שפוסקין ממון לפרנסת בית דין, ומגבין אותה בתחילת השנה או בסופה, ואין בו משום תורת שוחד ותורת אגרא, כי חובה על ישראל לפרנס דייניהם וחכמיהם; וגם אם יש נדבות או הקדשות סתם, לוקחים מהם. וכך נהגו בקהילות ישראל בכל הדורות, שרבנים או דיינים ושאר המשמשים בקודש מקבלים את שכרם מקופת הציבור.

ח. שכר רבנים בתקופתנו

בארץ ישראל הוקמה הרבנות הראשית על ידי הראי"ה קוק זצ"ל. רבנות זו פעלה בימי שלטון המנדט הבריטי. עם הקמתה של מדינת ישראל הפכה הרבנות להיות ממלכתית, והרבנים המכהנים מקבלים את שכרם מקופת המדינה. מדובר על רבני ערים, שכונות ויישובים. ברור שקיים היתר מרווח לקבל שכר זה על פי הנאמר לעיל.

רב המקבל שכרו מקופת המדינה כפוף לנהלים של נציבות שירות המדינה, ובוודאי במסגרת עבודתו אינו יכול לקבל שכר עבור סידור קידושין כשהם בתחום פעילותו. איסור זה קיים גם אם משום מה נראה לו שהשכר שהוא מקבל מקופת המדינה אינו מספיק לו, כיוון שהשכר שהוא כבר מקבל מן הציבור הוא גם על עריכת חופה וקידושין. שמעתי באחת הרבנויות בארץ שכשרב שכונה נכנס לתפקידו אמרו לו שהוא יקבל משכורת מן המדינה, ומעבר לכך יהיה לו שכר עבור סידור קידושין. האם אמירה זו הייתה על דעת המדינה, שהיא הציבור הממן את משכורתו של הרב?

הדבר דומה לתופעה של רבנים בארץ שבמסגרת תפקידם הממלכתי אמורים לספק שירותי כשרות במקומם, והם עושים זאת, אבל מעבר לכך הם מספקים שירותי כשרות פרטיים מיוחדים. זו מציאות בלתי נסבלת, שלא היתה מתקבלת במגזרים אחרים. האם פקיד במשרד ממשלתי היה פותח משרד פרטי להענקת אותם שירותים שהוא נותן במסגרת תפקידו הממלכתי? האם מה שאסור לאדם מן השורה מותר לרב? האם הלכות שכירות פועלים והחלק ה"חמישי" של השולחן ערוך - הקרוי 'אתיקה' בלע"ז - אינו חל על רבנים?

אם הרב מוזמן לערוך חופה מחוץ למקום רבנותו, והוא נוטל עליה שכר, הוא נכנס לשאלה ההלכתית שהעלינו לעיל. קשה למצוא רב שיוכל להסתמך על "שכר בטלה דמוכח", ואם כך הוא יצטרך להקל כפסק הרמ"א שהבאנו לעיל שהמחבר חולק עליו במפורש, שהרי הוא מביא את דברי הרע"ב. דברי הרע"ב עולים בקנה אחד עם דעת תרוה"ד, ורבים מן הפוסקים קיבלו את דבריהם, כמו: הרדב"ז, החתם סופר, הנצי"ב ועוד. האם אין מדובר פה לפחות על ספק דאורייתא שיש מקום להחמיר בו? ומעבר לכך, ודאי שיש לקבל היתר מנציבות שירות המדינה

לפעילות זו גם אם מדובר מחוץ לתחום פעילותו של הרב. ואם מדובר על רב שאינו מכהן במערכת הרבנות, קיימת אותה בעיה הלכתית בנטילת שכר עבור עריכת חופה וקידושין. בכל מצב שבו רב ייטול שכר, ברור שהוא חייב לשלם מס כדין, ומי שמעלים מס - עובר על איסור תורה, ועריכת חופה זו תהיה בגדר של "מצוה הבאה בעבירה". על מנת למנוע לזות שפתיים עליו להמציא קבלה מסודרת לבני הזוג.

ט. השליחות בעריכת חופה וקידושין

בתקופתנו - שבה חלק גדול מעם ישראל אינו מוכן לקבל על עצמו עול מצוות - מעטים הם המפגשים בין רב ובין הציבור הכללי. אחד המפגשים הוא כשבני זוג רוצים להינשא כהלכה. רב אינו דומה לשאר נותני השירות בחתונה. הוא מביא אל בני הזוג ביום חגם את תורת ישראל, ולכן ברור שעליו לעשות כל שבידו על מנת שהתורה היא זו שתגיע אל בני הזוג ולא הוא כאדם המספק שירות. ברור שנטילת ממון מעמידה את הרב כאדם במרכז ולא את התורה שהוא אמור להביא אל החתן והכלה.

הרמב"ם כותב זאת בפירושו הידוע למסכת אבות שהזכרנו לעיל:

ולא היו מתירים לעצמם לבקש ממון מבני אדם והיו רואים שלקחתו חילול השם בעיני ההמון מפני שיחשבו שהתורה מלאכה מהמלאכות אשר יחיה בהם האדם ותתבוזה בעיניהם, ויהיה מי שעושה זה דבר ה' בזה.

אמנם חלקו על הרמב"ם בעניין נטילת שכר למי שמפנה את זמנו לשירות הציבור. אולם רב שיש לו שכר ממקור אחר - מדוע שלא יקבל את דברי הרמב"ם הללו? בספרי הנביאים מצאנו שני נביאים שציינו את הבעייתיות בלקיחת שכר - שמואל ואלישע. אף שחז"ל (ברכות י, ב) אומרים ש"הרוצה ליהנות ייהנה כאלישע ומי שאינו רוצה ליהנות אל ייהנה כשמואל" - הכוונה היא לכך שאלישע היה מתארח בבתי ישראל ואילו שמואל נמנע מכך; אבל אנו מוצאים גם בדברי שמואל וגם בדברי אלישע הסתייגות מקבלת טובות הנאה. בספר שמואל א (יב, ג-ד) אומר שמואל לעם:

הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו: את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי, ואת מי עשקתי את מי רצותי, ומיד מי לקחתי כופר ואעלים עיני בו, ואשיב לכם;

והעם עונה לו: "לא עשקתנו ולא רצותנו ולא לקחת מיד איש מאומה".

בדומה לכך מבקר אלישע בחריפות את גיחוזי שרץ אחרי נעמן ונטל מתנות שאלישע עצמו סירב לקבל, כפי שנאמר בספר מלכים ב (ה, כו-כו):

ויאמר אליו: ...העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות!! וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם. ויצא מלפניו מצורע כשלג.

ומסביר המלבי"ם במקום: "כיון שעל ידי שלא לקחתי מאתו שכר - נתקדש השם...".

בוודאי יש מקום לחלק ולומר שכאן מדובר על נביאים שנהגו במנהג חסידות, ובמקרה של אלישע מדובר על נטילת שכר עבור עשיית נס, אבל בוודאי יש מקום לקבל ממעשיהם של נביאים כיוון התנהגות.

את הגישה לסוגיא זו עלינו ללמוד מדבריו של מרן הראי"ה קוק (מובאים באוצרות ראי"ה ח"ב עמ' 780):

כי עלה ערך הרבנות, ועמה יחד עלה גם כבוד התורה. כי כבודה וכבוד התורה הם דבר אחר התלויים אחד במשנהו, ואין רווח כל שהוא בין הדבקים האלה. רבנות מעוררת כבוד ולא נותנת שירות היא זו שיש סיכוי שתביא זוגות לפנות פעם נוספת לרב בשאלה, בעצה ובדברים נוספים.

י. על משמר ההלכה

כפי שצינו, זוגות רבים הבאים להינשא כדת משה וישראל אינם מקבלים על עצמם את עלה של ההלכה. במציאות זו, פעמים רבות צריך הרב לעמוד איתן מול בקשות ואפילו דרישות של זוגות להוסיף או לשנות פרטים שההלכה אינה מאפשרת, כמו החלפת טבעות בין בני הזוג, עד שאינו שומר מצוות, טהרתה של הכלה, שילוב נשים באמירת הברכות ועוד ועוד. רב המקבל שכר או טובת הנאה כלשהי על עריכת החופה, יקשה עליו מאד לעמוד איתן מול בקשות אלו. כבר חז"ל חששו לכך, ובגמרא במסכת כתובות (דף קו, א) נאמר שמבקרי מומין היו נוטלין את שכרן מתרומת הלשכה.

בעלי התוס' (ד"ה מבקרי) מקשים: כיצד היו נוטלין שכר, הרי במסכת בכורות נאסרה נטילת שכר על ראיית מומין? בתירוצם הראשון הם עונים שיש הבדל בין שכר המתקבל מן הציבור לשכר המתקבל מבעל הדבר, ובמקרה שלנו - מבעל הבהמה. ובתירוצם השני הם אומרים: ועוד, דהתם דווקא בכורות, שיש לחוש שמא משום שכר יתירנו, אבל הכא מיירי בבדיקת מומי שאר קדשים והכי איתא בשילהי פרק התרומה בשקלים (דף ז, א) דאמר: מבקרי מומי קדשים נוטלים שכרן מתרומת הלשכה.

עולה מדברי התוס' שבבכורות לא ניתן לקבל אפילו מקופת הציבור: "שיש לחוש שמא משום שכר יתירנו".

ודאי הוא שטעם איסור שוחד בדין הוא שמא יטה את הדין ולא יפסוק על פי ההלכה, וכן זו הסיבה לכך ש"הנוטל שכר להעיד עדותו בטלה"⁴.

יא. חוק נישואין וגירושין

בתוך עמנו אנו יושבים, ומדי פעם עולה ההצעה להנהיג בארץ נישואים אזרחיים. רבני ישראל מתנגדים לכך, והם רואים בהנהגת נישואים אזרחיים פתח לנישואי תערובת ר"ל, נישואי פסולי חיתון, פילוג העם ועוד ועוד. כיום זוגות הרוצים שלא להינשא כדת משה וישראל עושים זאת מחוץ לגבולות מדינת ישראל. למרות זאת כיוון שהחוק קיים היום, רב העורך חופה בארץ בא מכוח חוק זה, והוא מייצג של המערכת החוקית של המדינה המחייבת כל יהודי שמתחתן בארץ. נטילת ממון במסגרת זו מתפרשת מייד כניצול של החוק הקיים למטרת רווח. על כך יש להזכיר את דברי ר' עובדיה מברטנורא שהבאנו לעיל: "ואין זה הרב בעיני אלא גזלן ואנס, לפי שהוא יודע שאין נותנים בעירו גט שלא ברשותו".

לא ניתן להתנגד להנהגת נישואין אזרחיים בארץ ובמקביל לקבל שכר עבור עריכת חופה וקידושין. יש כאן תרתי דסתרי.

חוק זה של נישואין וגירושין על פי ההלכה טעון חיזוקים בתקופתנו מפני הקמים עליו.

4. בעיה דומה קיימת גם בתחום הכשרות: כיצד קיימת נאמנות לארגון או למשגיח שפרנסתם תלויה במפעל או המלון או המסעדה שעליהם הם משגיחים?

יד. נטילת שכר למטרות צדקה

את הרעיון של הרב מאיר נהוראי (בגיליון זה של 'צהר'), שהרב יקבל שכר וימסור אותו למטרות צדקה - אינני מבין כלל. אם כפי שראינו לעיל, מעיקר הדין - ולפחות ממידת חסידות - הנושא של נטילת שכר הוא בעייתי, מדוע לנצל את החופה על מנת "לזכות" את בני הזוג במצוות צדקה? "מי ביקש זאת מידכם"? מה הקשר בין חופה לבין גיוס כספים למטרות צדקה? מעבר לשאלה זו קיים חשש של "לזות שפתיים" שהכסף אינו עובר בדיוק למטרות צדקה, וגם אם הזוג יקבל קבלה, עלולים לומר שהרב קשור לאותו מוסד שקיבל את התרומה כפי שהדבר קורה לעתים. ובכלל, ברגע שמכניסים את הכסף למערכת זו, הדבר יוצא מכלל שליטה, ובשיטת "המדרון החלקלק" הדבר יגיע לנטילת שכר ישירה של הרב. הרעיון הנ"ל נובע מהנחת יסוד שרב צריך לקבל שכר עבור עריכת חופה וקידושין. לעני"ד, שללנו הנחת יסוד זו במאמר כולו.

סיכום

- א. במקורות חז"ל אנו מוצאים הסתייגות בסיסית מנטילת שכר עבור עשיית מצוות לאחרים.
- ב. האיסור ליטול שכר מבטל את עשיית המעשה כשמדובר על דין או על עדות. קיימת מחלוקת האם הביטול הוא מדרבנן או מדאורייתא.
- ג. מצוה שהתורה הטילה על אדם מישראל לעשותה עבור חבירו - אסור ליטול עליה שכר.
- ד. נחלקו הדעות אם עריכת חופה וקידושין היא מצוה שקיים לגביה איסור זה.
- ה. רבים מן הפוסקים מקבלים את דברי ר' עובדיה מברטנורא שסידור גט הוא בכלל האיסור, ומכאן שגם עריכת חופה היא בכלל האיסור.
- ו. שכר בטלה מוכחת מותר ליטול, שכר בטלה שאינה מוכחת - הרי הוא דבר מכווער.
- ז. בטלה מוכחת צריכה רמת הוכחה ברורה לחלוטין.
- ח. שכר על טרחה שאינה חלק מן המצוה - מותר ליטול. לגבי עריכת חופה וקידושין הדבר תלוי במחלוקת לעיל.
- ט. נחלקו הדעות לגבי פסיקת שכר מוקדמת או מאוחרת. בפשטות הדבר אסור, ודינו כנטילת שכר רגילה.
- י. מותר לרב לקבל שכר מקופת הציבור.
- יא. רב מכהן המקבל שכר מקופת הציבור אינו יכול ליטול שכר על עריכת חופה וקידושין בתחום אחריותו, וגם מחוץ לתחום זה הדבר שנוי במחלוקת לעיל, שראוי להחמיר בה ככל איסורי תורה. אם נוהג להקל - עליו לקבל אישור מהאחראים על קופת הציבור - המדינה, ולשלם מס כדן.
- יב. נטילת שכר על ידי רב שאינו מכהן שנויה במחלוקת הפוסקים, וכיוון שמדובר על איסור תורה יש להחמיר ולא ליטול שכר.
- יג. עריכת חופה וקידושין על ידי רב בישראל בתקופתנו היא שליחות ראשונה במעלה, ולכן אל להם לרבני ישראל להכניס לתוכה היבט כספי כלשהו.
- יד. רב הנוטל שכר מחליש את יכולתו לעמוד על משמר ההלכה.
- טו. על מנת לשמר את חוק הנישואין והגירושין במדינת ישראל יש להימנע מנטילת שכר.
- טז. כיוון שהשכר הוא בעייתי בעשיית מצוה, אין לנצל את המצוה על מנת "לזכות" את בני הזוג במצוות צדקה.

